

Ob sedanjem narodnostnem trenutku v našem zamejstvu (3)

Na temo »postopnosti«

Po volitvah v tretji deželni svet Furlanije-Juljske krajine in odprta vprašanja narodnostne zaščite slovenske manjšine v Italiji.

»Če je volja, se najdejo tudi načini.«

(Bernard Shaw, Fanny First Play: Preface)

Janko
Jeri

I.

»Doseženi regionalni sporazum o lokalni blagovni izmenjavi, pa tudi že drugi ustvarjeni in načrtovani aranžmaji bistveno prispevajo k temu,« tako sem med drugim zapisal ob rojstvu sosednje Furlanije-Juljske krajine (Funkcija povezovanja, Naši razgledi, 6. aprila 1963), da bo lahko dežela, ko bo stvarno zaživela, zares opravljala funkcijo posredovalca, mostu, da bo eden izmed učinkovitih instru-

mentov, ki bo pospeševal medsebojno spoznavanje, zблиževanje in dobro sosedstvo v polnem smislu te besede.« Ob sedANJI desetletni bilanci lahko z mirno roko pripišemo, da so se ta pričakovanja tudi v precejšnji meri izpolnila (ne glede tudi na nekatera še večja odprta vprašanja med Jugoslavijo in Italijo, kar pa ne sodi v pristojnosti deželnih dejavnikov). Bistveno so se namreč poglobili medsebojni stiki od vedno bolj vsestranskih političnih posvetov, gospodarske menjave in kooperacije do kulturnega in znanstvenega sodelovanja, in to ne samo po kvantiteti, marveč, kar je pomembnejše, tudi po kvaliteti (vsebini), kar vse predstavlja prvino, za katero se je v minulem obdobju že večkrat plebiscitarno izrekla večina obmejnega prebivalstva (na primer ob nekaterih poizkusih vnašanja nacionalističnega ščunjanja in nemira). Če v tem okviru izpustimo vrednotenja doslej prehojene poti pri predstavnikih tako imenovanih levo usmerjenih italijanskih strank, naj vendarle kot značilnost zabeležimo izjavo med volilno kampanjo za deželne volitve demokrščanskega prvaka in sedanjega novega italijanskega zunanjega ministra A. Mora (v nedavno obnovljeni vladi levega centra, ki ji predseduje M. Rumor), ko je v Trstu 15. junija letos opozoril na »zgodno politiko dežele Furlanije-Juljske krajine s sosednjimi deželami, za kar se je tudi sam zavzemal v najbolj delikatnih trenutkih.«

Razumljivo je tudi, da smo kot neposredni sosedje te nazadnje ustanovljene (1963) dežele s posebnim statutom podrobno in s posebnim zanimanjem spremljali njen družbeni in siceršnji razvoj v minulih desetih letih, pri čemer smo z zadovoljstvom ugotavljali kontinuirano krepitev naprednih sil in družbenih tokov pri naših mejaših, saj je bilo to, kakor že prej omenjeno, eno izmed najbolj stvarnih jamstev, da ni več vrnitve v čase nacionalističnih (šovinističnih) enostranosti in vsebinsko sorodnih izkrivljanj. Ne-

davne deželne volitve 17. in 18. junija letos v tretji deželni svet Furlanije-Juljske krajine pomenijo, če to le splošno ocenimo, nadaljnjo razširitev tega splošnega pozitivnega procesa, kar med drugim ponazarja stanovitven, nepretrgan porast glasov za KPI in Italijansko socialistično stranko, katerima, tako vsaj menijo poznavalci, poklanja svoje politično zaupanje tudi pretežni del volivcev slovenske narodnosti.

Izmed 61 mest bo imela KPI v novem deželnem svetu 13 svetovalcev (prej 12), socialisti so zastopani z 8 svetovalci, socialni demokrati s štirimi, republikanci imajo enega svetovalca kot poprej in še vedno najmočnejša stranka — Krščanska demokracija pa je zbrala v tretjem deželnem svetu 26 svetovalcev, kar pomeni, da so bili izvoljeni trije manj kot leta 1968, vendar pa je pri tem posebej upoštevati, da so v »večinski« stranki prevladali predstavniki naprednejše usmerjenih struj. KPI je zabeležila večji napredek v goriškem in pordenonskem volilnem okrožju, medtem ko so demokristjani nazadovali v tolmeškem, pordenonskem in videmskem volilnem okrožju. Po teh volitvah, je med drugim zapisal radikalno usmerjeni L'Espresso (II voto nel Friuli, 24. junija 1973), ni mogoče več fatalistično šteti beneške regije »kot nekakšno negibno demokrščansko močvirje« (come una imobile palude democristiana), pri čemer tednik sklepno sodi, da so volilni rezultati v Furlaniji-Juljski krajini, kakor tudi tisti v Dolini Aoste jasno občrtali težnjo, da volivci podpirajo tiste stranke, ki verujejo v reforme in jih tudi želijo uresničiti.

Nazadovali so tudi liberalci (2 svetovalca, prej 3) in Furlansko gibanje (obdržalo je dva predstavnika, prej jih je imeli tri), kar je pomenilo precejšno presenečenje, saj so napovedovali (zlasti še demokristjani), da bo ta svojevrstna stranka povsem izginila z deželne scene. Neofašisti (MSI) imajo 4 sedeže, vendar pa so zbrali za okoli štiri tisoč glasov manj kot na političnih volitvah leta 1972. Čeravno ne gre podcenjevati nevarnosti terorističnih izpadov in kovarstva teh dedičev fašističnega škvadrizma, vendar pa velja hkrati ugotoviti, da imajo stranke tako imenovanega ustavnega loka prepričljivo večino v novem deželnem svetu in da so povečale število svojih sedežev tudi stranke prejšnje levosredinske koalicije. Sicer pa je politična slika po teh volitvah, primerjalno vzeto, naslednja (manjše stranke smo izpustili):

K tej razpredelnici naj še pojasnimo, da sta socialistična stranka in socialni demokrati na deželnih volitvah leta 1968 nastopili združeno (PSU)

Za splošno politično stanje komaj minulega razdobja v Furlaniji-Juljski krajini je bilo značilno, da se je kljub odmiku v desno (vlada G. Andreottija) ohranila v deželni (in na lokalnih ravneh) levosredinska koalicija. Tudi sedanji deželni odbor (vlada) je koalicija med demokristjani, socialisti, socialnimi demokrati in republikanci. Demokristjani imajo v novem deželnem odboru osem mest (kmetijstvo, finance, javna dela, socialno skrbstvo, krajevne ustanove, industrija in trgovina, ekologija in promet); socialisti imajo štiri predstavnike (načrtovanje in proračun, turizem, zdravstvo, šport in vprašanja mladine); socialni demokrati so zastopani z enim predstavnikom (šolstvo in kulturne dejavnosti), kakor tudi republikanci (obrtništvo in zadružništvo). Predsednik deželnega odbora je videmski demokristjan A. Comelli, ki je bil v prejšnji mandatni dobi odbornik za kmetijstvo, medtem ko je novoizvoljeni predsednik deželnega sveta prejšnji predsednik deželnega odbora A. Berzanti. Med predsedniki petih komisij, ki delujejo

Stranke	Deželne vol. 1968		Državne vol. 1972		Deželne vol. 1973	
		%		%		%
KD	344.017	44,9	360.031	43,2	315.198	39,7
KPI	153.910	20,1	168.147	20,2	166.018	20,9
PSIUP	35.676	4,7	16.637	2,0	—	—
PSI (socialisti)						
PSU samo 1968	76.745	10,0	91.306	10,9	97.259	12,2
PSDI (socialni demokrati)			70.439	8,4	64.959	8,2
PRI (republikanci)	19.117	2,5	22.581	2,7	21.306	2,7
PLI (liberalci)	37.097	4,9	35.232	4,2	28.883	3,6
MSI — DN (neofašisti)	39.197	5,1	63.814	7,7	59.585	7,5
Slovenska skupnost	10.841	1,4	—	—	10.185	1,3
Mov. Friuli (Furlansko gibanje)	38.878	5,1	—	—	23.648	3,0

v okviru deželnega sveta, so trije demokristjani in dva socialista. V primerjavi s prejšnjim odborom velja omeniti sedanjo pomembnejšo vlogo socialistov v novem deželnem odboru, kar se je delno uveljavilo v sprejetem političnem programu, ki je med drugim poudaril nepriziven antifašizem in zvestobo izročilom rezistence ob dosledni politični zapor na desno in hkratnem spodbujanju za konstruktiven dialog s komunisti. Posebno mesto so dobila v programu tudi prizadevanja, da bi čim širše plasti prebivalstva pritegnili k sodelovanju še zlasti na ravni krajevnih uprav. Poudarek je tudi na bolj vsestranskem programiranju, poleg tega pa še posebej opozarja (to je zanimivo za nas) na vlogo dežele kot pobudnika sodelovanja s sosedi. Delegacija novega deželnega odbora pa bo že oktobra uradno obiskala SR Slovenijo.

V tretjem deželnem svetu Furlanije-Juljske krajine so zastopani Slovenci z dvema predstavnikoma. Na listi KPI je bil izvoljen s 3446 preferenčnimi glasovi Dušan Lovriha in na listi Slovenske skupnosti s 3283 preferencami Drago Štoka, ki sta oba že v prejšnjem mandatnem razdobju uspešno branila narodnostne interese slovenskega prebivalstva. Kako politiko nameravata voditi v narodnostnem oziru, sta simbolično že pokazala na prvi seji (7. julija), ko sta najprej prisegla v materinem jeziku, slovenščini, in nato še v »državnem jeziku«, italijanščini. Naj še dodamo, da so se, sodeč po »preferenčnih zaupnicah« uveljavili tudi drugi slovenski kandidati na vodilnih listah PKI in Italijanske socialistične stranke, in to tudi v videmskem volilnem okrožju (Beneška Slovenija), saj je zbral I. Predan (kandidiral je na listi KPI) 823 preferenc, medtem ko J. Marinič (na listi socialistične stranke) 648 preferenčnih glasov.

Ravnovesje — dva slovenska svetovalca izmed 61 — ne ustreza dejanskemu narodnostnemu položaju v deželi, pri čemer kvalificirani predstavniki slovenske manjšine opozarjajo, da to med drugim ni v stvarnem skladu tudi s številom glasov slovenskih volivcev posameznim vsedržavnim strankam, razen tega pa sedaj veljavna volilna geometrija, razdrobljenost slovenskega prebivalstva na štiri volilna okrožja bistveno omejuje možnosti, da bi bilo več slovenskih predstavnikov v deželnem parlamentu. Potrebni bi bili torej posebni normativni ukrepi, ki bi odpravili to pomanjkljivost (diskriminacijo). Kolikor se primerjalno omejimo le na primer ladinske narodnostne manjšine (med zadnjim štetjem oktobra leta 1971 so ugotovili 15.456 pripadnikov te skupnosti, pri čemer pa niso bili upoštevani tisti, ki živijo zunaj bozenske pokrajine), je značilno, da na primer člen 62 novega posebnega statuta za Trident-Južno Tirolsko (*Gazzetta ufficiale*, št. 301, 20. novembra 1972) določa, da volilni zakoni za deželni svet in svet bozenske pokrajine, kakor tudi norme o sestavi kolegialnih organov krajevnih uprav v bozenski pokrajini, jamčijo zastopstvo ladinske jezikovne skupine. Seveda pa to ne velja za Ladince, ki živijo zunaj te pokrajine in je tako stanje osrednji razlog, da pet ladinskih občin iz doline Fassa tako trdovratno vztraja, da jih izločijo iz tridentinske in jih priključijo bozenski pokrajini. Tretjega avgusta letos je deželni svet Tridentinska-Južna Tirolska izglasoval zahtevo parlamentu, da bi Ladinci iz doline Fassa uživali enake narodnostne pravice, kakor so jim že zagotovljene v pokrajini Bozen.

II.

Preden bi pregledali stvarne možnosti za rešitev še odprtih narodnostnih vprašanj slovenske manjšine v sedanji tretji mandatni dobi, je nujno razčleniti nazore, stališča tako imenovane »večinske« (demokrščanske) stranke glede slovenskih sodeželanov, saj je od »politične volje« te stranke v veliki meri odvisno, kdaj in kako bodo naposled nemara le začeli ukrepati za celovitejšo narodnostno zaščito Slovencev. Upoštevati namreč velja, če se omejim na genezo zadnjih dvajsetih let, da so šele po sklenitvi londonškega sporazuma (leta 1954) začeli nacionalistično naravnana stališča v demokrščanski stranki izpodrivati manj togi, prožnejši, če jih tako opredelim, odnosi do sodržavljanov slovenske narodnosti. To je bil sila postopen, počasen proces, ki je bil zlasti v prvi fazi obremenjen tudi z mnogimi miselnimi (mentalnimi) pridržki. Sicer pa so, povprek vzeto, vplivale na te premike predvsem naslednje prvine: normalizacija odnosov med Jugoslavijo in Italijo (raznosteren pozitiven vpliv »odprte meje«), pa ustanovitev politične koalicije tako imenovane leve sredine, v katero se je organsko vključila tudi socialistična stranka, dalje odprto vprašanje (do leta 1969) posebne narodnostne zaščite za nemško manjšino na Južnem Tirolskem in naposled, če se omejim le na glavne silnice, enciklika pokojnega Janeza XXIII. (*Pacem in terris*), ki je podrobneje razčlenila katoliško doktrino glede reševanja manjšinskih problemov.

Sorazmerno evolucijo (kar lahko opredelimo kot drugo fazo) pa pomenijo izjave C. Belcija (tudi na volitvah 7. maja leta 1972 je bil vnovič izvoljen za poslanca na listi Krščanske demokracije v Trstu) na pokrajinskem kongresu (maja 1961), ko je med drugim dejal, da je bilo z rešitvijo ozemeljskega vprašanja urejeno tudi vprašanje nacionalne obrambe in da so

ustvarjeni pogoji za sodelovanje med obema državama. V odnosih s slovensko manjšino pa se je zavzel za *sožitje* (podčrtal J. J.), kar vse je ocenil kot vprašanje, »ki terja širino in razumevanje ter ureditev, ki se bo izognila vsakemu poskusu prevlade«. Tudi ti treznejši nazori o »sožitju« s slovensko narodnostno skupnostjo so namreč prispevali, da je bil leta 1961 naposled le sprejet zakon za šole s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem in Goriškem, vendar pa je do bistvenjšega, bolj vsebinskega preloma (tretja faza) s starimi stališči prišlo šele pozneje (leta 1963 in naslednja), ko se je začelo zaznavneje uveljavljati spoznanje, da slovenska manjšina kot narodnostna, moralna in kulturna skupnost vendarle ne pomeni kake resnejše nevarnosti za celotnost (integriteto) italijanske države in da bi bilo torej zgrešeno, kolikor bi bila še naprej objekt »varnostno-opresivne« politike. Takratni politični sekretar tržaškega vodstva demokrščanske stranke G. Botteri pa je povezal problem »lojalnosti« do italijanske države in spoštovanje manjšinskih pravic. »Zaščita meje kot objektivna zahteva sleherne državne varnosti,« je zapisal leta 1965, »se postavlja v okvir demokratičnega sistema,« pri čemer je zavrnil metode iz fašističnega razdobja in nasproti temu zagovarjal tezo, da bo lojalnost prizadetih (se pravi slovenske manjšine) tembolj pozitivna, kolikor bodo bolj zadovoljene njihove »zakonite« zahteve. Izoblikoval je torej nekakšno medsebojno sovisnost, ravnovesje med varnostjo države in narodnostnimi pravicami prizadete manjšine. Globalno, v splošnem je mogoče pritrditi takemu izhodišču, vendar ob poudarku, da sta lojalnost in zagotovitev organskega, skladnega razvoja narodnostne manjšine (seveda ob ustreznih, učinkovitih zaščitah) samo dve plati istega vprašanja in da je ustvarjalna poraba teh nazorov v vsakdanjih razmerah ključ obojestransko plodnega sožitja v obmejnih narodnostno izprepletenih območjih. Skratka, ob oblikovanju lokalnih levosredinskih koalicij se je vendarle uveljavila nova prвина v odnosih do slovenskih sodržavljanov: v teh dokumentih se namreč po koncu zadnje vojne prvič omenja zaščita *upravičenih* (podčrtal J. J.) »jezikovnih in kulturnih potreb ter običajev«.

Načelnejšo prelomnico, če jo tako označim, pomeni epizoda z D. Hreščakom, ki je bil kot prvi Slovenec (za občinskega svetovalca je bil izvoljen na listi Italijanske socialistične stranke) v zgodovini izvoljen v tržaški občinski odbor (izvršilni organ) 22. julija 1965. To ni samo jasneje začrtalo ločnice glede osnovne politike do slovenske narodnostne skupnosti, marveč tudi (kar ni manj pomembno), kje v Trstu pravzaprav poteka demarkacijska črta med modernejšimi, bolj humanimi pojmovanji sožitja med manjšino in večino na eni ter reakcionarno, konservativno in v preteklost naravnano nacionalistično miselnostjo na drugi strani. Botterijeva struja v tržaški Krščanski demokraciji je bila prisiljena skupaj s takratnim županom (prav tako demokristjanom) F. Franzilom tvegati znotraj odkrit konflikt z nosilci ekstremističnih nacionalističnih nozorov (med drugimi tudi z bivšim tržaškim županom za časa angloameriške vojaške uprave G. Bartolijem), kar pa se je ob podpori osrednjega (nacionalnega) vodstva Krščanske demokracije končalo v korist Botterijeve skupine. Če še kratko povzamem: razčlenitev dogodkov, procesov, ki so privedli do izvolitve D. Hreščaka v tržaški občinski odbor, je mogoče v mnogih pogledih ovrednotiti kot mejnik, ki je v precejšnji meri potisnil ob stran (izoliral) nacionalistične, desničarske sile skupaj s tržaško kurijo, ki je, odkar je v rokah istega človeka (Santina), ne glede na občasna obrobnejša taktiziranja, dosledno na istih, šovinističnih postojankah v na-

sprotju z nazori njegovih predhodnikov Karlina, Bartolomasija in Fogarja. Avstrijski strokovnjaki za mejna vprašanja C. Gatterer je namreč simbolično označil poglavje v svoji knjigi (*Im Kampf gegen Rom*), ki obravnava Santinovo aktivnost, z naslovom »Škof v službi nacionalizma«.

V marsikaterem pogledu značilna za premike v nazorih, pa tudi za obračun z nacionalističnimi dogmami in izkrivljanji iz polpreteklega razdobja je bila razprava (1966) v deželnem svetu Furlanije-Julijske krajine o kazensko-preventivni normi proti ščuvanju rasne nestrpnosti. Za ponazoritev naj navedem del razglabljanja krščansko-demokratskega svetovalca N. Ramanija, ki je o razpotjih nacionalizem-strpnost med drugim sodil: »Toda nekaj se pri tem ne da izbrisati. Zbrisati se ne da osnovnega človeškega položaja, razdeljenega na različne jezike. Ta položaj obstaja in bo obstajal še vnaprej. Ne preostaja nam drugega, ko da sledimo Daniélouju: ‚Ne smemo biti nestrpni do civilizacij, drugačnih od naših, ne smemo jih rušiti ali jim vsiljevati svojo. Nasprotno, zavedati se moramo, da te civilizacije potrebujemo, da bi z njimi izpolnili svojo lastno. Človeška družba ne bi bila tisto, kar je, če ne bi bilo Kitajske in črnega sveta.‘ Vsaka rasa in vsak jezik svojevrstno in izvorno bolje od drugih izražata določeno človeško bogastvo.« To je bilo bolj splošno razglabljanje, vendar je bil N. Ramani še posebej konkreten glede rušenja nekaterih mitov iz polpreteklega razdobja. »Nujno je rušenje mitov,« je med drugim pribil, »ki ga moramo opraviti prav takrat, ko se govori o ‚svetih mejah, začrtanih od boga‘ in dalje o domačih razmerah med dvema vojnama: pomislimo na stare tržaške popevke: ‚Lassa pur che i canti e subi nella patria de Rossetti no se parla che italian‘; potem je tu vprašanje priimkov. Moj priimek je Ražman, po rodu bi bil potemtakem s Koroškega. Moja mati se je imenovala De Ponte, drugi sorodniki Flego. Ko sem bral Čehova, sem naletel na imena kot Kobol, Boljko, ruska imena torej, ki so potem postala Cobolli itd. Vi, gospod Gefter-Wondrich (svetovalec neofašistične MSI — op. J. J.), se boste gotovo spominjali, da je bil neki fašistični dostojanstvenik Rožman, kot sem Ražman jaz, toda imenoval se je Relli; nekdo drug se je imenoval Romani, spet drugi Ropini. In kolikor glejte, to nasilno spreminjanje je le ena plat asimilacije, ki jo lahko imenujemo ‚ticho‘.« Programska izjava novega deželnega odbora levega centra (17. februarja 1966) pa med drugim navaja, »da bo dežela v mejah svojih pristojnosti nadaljevala svojo dejavnost za pospeševanje razvoja skladnega in omikanega sožitja med državljanji brez razlike glede na jezik, pleme, običaje in kulturo, ker so vsi enaki pred zakonom v uživanju pravic in v izpolnjevanju dolžnosti, ki iz zakona izvirajo. V tej perspektivi bo odbor leve sredine prispeval k uresničevanju demokratične politike nasproti slovenski manjšini in bo podpiral tiste predloge (tudi zakonodajne pobude na parlamentarni ravni), ki bodo težili k temu, da se priznajo upravičene potrebe in zahteve manjšinske jezikovne skupine, pri čemer se bo postavil proti vsakršni obliki razbesnelega nacionalizma in ostankov rasistične miselnosti, kjerkoli bi se pojavila.«

Podobno, zgolj načelno splošno in neobvezujoče je bila izražena tudi izjava (seveda se v tem zapisu lahko omejim na nekatere) predsednika deželnega odbora A. Berzantija (1. julija 1968), ko je dejal, »da namerava odbor pospešeno zahtevati, da sprejme država primerne ukrepe za vprašanja, ki še niso bila popolnoma rešena in ki so zelo upravičeno pomembna za

slovensko manjšino, ki prebiva v tržaški in goriški pokrajini.« Kvalificirana slovenska javnost v Italiji je zlasti kritično ocenila »ozemeljsko okrnitev« v tej izjavi, saj je s tem, kakor je ocenjevala, Berzanti zanikal obstoj slovenske manjšine v videmski pokrajini (Beneška Slovenija). V repliki (12. julija 1968) pa je Berzanti pojasnil, »da s tem deželni odbor nikakor ni nameraval zanikati dejstva, da živijo državljani slovenskega jezika v drugih predelih Furlanije-Julijske krajine (razen na Tržaškem in Goriškem — op. J. J.) in še toliko manj odrekati priznanje pravic nikomur.« Naj naposled še omenim izjavo takratnega predsednika italijanske vlade E. Colomba (2. decembra 1971) ob srečanju z enotno delegacijo Slovencev v Italiji, v kateri se je med drugim izrekel tudi »proti sleherni obliki asimilacije ... za harmonični razvoj sožitja med različnimi jezikovnimi skupnostmi.« Volilni razglas demokršćanske stranke 7. maja 1972 pred takratnimi splošnimi volitvami se med drugim sklicuje na izjave in zagotovila E. Colomba slovenski delegaciji in zagotavlja, »da je Krščanska demokracija v odnosih s Slovenci izbrala pot medsebojnega razumevanja in priznavanja njihovih pravic do ustrezne zaščite«. K temu naj le pripišem splošno ugotovitev, da so ta (splošno vzeto) bolj demokratična, humana spoznanja prodrla v politiko sorazmerno pozno, četudi so bila teoretično (študijsko) opredeljena in relativno razčlenjena. Tako je na primer italijanski manjšinski teoretik A. Messineo že leta 1946 (se pravi v razdobju, ko je bilo vprašanje italijanskih meja oziroma sklenitev mirovne pogodbe še odprto) med drugim razglabljal o »integriteti« manjšinske skupnosti in zavrnil tako imenovano atomistično teorijo. Po njegovem mnenju »manjšina ni bolj ali manj homogen drobcen prah atomov, marveč naravno socialno združenje, katerega deli so medsebojno povezani z zelo žilavo (trdoživo) miselno spono, torej ima lastno bit, lastno individualnost in moralno osebnost,« iz česar sklepa, da ima vso pravico živeti kot naravno človeško združenje v večnacionalni državi in da spričo tega opravlja svojo specifično in žlahtno funkcijo v širšo (humano) korist človeške osebnosti. A. Messineo se še posebej zavzema, da mora država priznati narodnostni manjšini status pravne osebe in v skladu s tem zajamčiti njene pravice na način, da vse to dejansko ustvari popolno ali perfektno, kakor je to opredelil, enakopravnost med manjšino in tako imenovanim večinskim narodom oziroma državo.

Kolikor bi zdaj poizkušal ovrednotiti osrednje zakonitosti v genezi odnosov med avtohtono slovensko narodnostno manjšino in to najmočnejšo italijansko meščansko stranko, je mogoče zapisati, da se je kljub dušiči dediščini nacionalističnih dogem in sorodnih dezinformacij, polresnic, obotavljanju, političnim in mentalnim ter drugim pomislekom v napredneje usmerjenem delu te stranke (ki za zdaj združuje večino) vendarle uveljavilo stališče, da je treba spremeniti in ustvariti novo podlago za sožitje in sodelovanje s slovenskimi soživaljani. Sicer pa je razvoj miselnosti od povsod zaprte do bolj »prožne« politike v odnosu do Slovencev (omejili se bomo na najbolj značilna vsebinska gesla) potekal približno takole: previdnost, sožitje oziroma vsaj nekakšna pasivna koeksistenca, Slovenci niso nevarnost za državno integriteto, delno sodelovanje Slovencev v predstavnikiških telesih, deklaracije, ki obsojajo asimilacijo in naposled sprejem delnih in za sedaj dokaj skromnih obveznosti za postopno ukrepanje v prid večje narodnostne emancipacije slovenske manjšine v Italiji.

III.

Kvalificirani predstavniki slovenske narodnostne skupnosti v Italiji so soglasni pri zavračanju »metode postopnosti«, s katero naj bi po mnenju »večinske stranke« reševali še odprta vprašanja. Ob tem opozarjajo, da je bila ta »postopnost« v povojnih letih pogostokrat sila restriktivna in počasna. V minulem razdobju je bilo namreč že toliko stvari odloženih, zamujenih, omejenih, na pol danih, da je težko povsem oceniti škodo, ki je zavoljo vsega tega nastala. Še zlasti je značilen primer zakona za šole s slovenskim učnim jezikom v tržaški in goriški pokrajini (ki je hkrati, kot sem že večkrat poudaril, tudi edini poseben normativen ukrep v prid slovenski manjšini) so sprejeli leta 1961, vendar pa je vprašanje slovenskega šolstva še do danes (po dvanajstih letih!) nerešeno. 6. marca 1973 je sicer poslanska zbornica po petih letih sprejela dopolnitve k temu zakonu na osnovi osnutka, ki sta ga predložila poslanca A. Škerk (izvoljen na listi KPI) in C. Belci (izvoljen na listi KD), vendar je zdaj vsa stvar obtičala v senatu, kar bi utegnilo povzročiti, da se sedanja negotovost nadaljuje v nedogled. »To dolgoletno zavlačenje,« komentira to ravnanje Primorski dnevnik (2. septembra 1973), »ali kot ga oblasti imenujejo, postopno reševanje, je naravnost absurdno, saj upravljajo oblasti slovenske šole na Goriškem kar 26 let — od uveljavitve mirovne pogodbe leta 1947 — na Tržaškem pa tudi že več kot 20 let, vsaj dve leti pred podpisom londonske spomenice. Oblastem torej ni manjkalo časa, pa tudi zakonska osnova jim je bila na voljo, saj člen 6 republiške ustave naravnost narekuje, da morajo rešiti vprašanja narodnostnih manjšin.« Seveda pa je ta »postopnost« naravnost polževa v primerjavi z narodnostno zaščito, ki jo že od leta 1945 (kasneje je bila še izpopolnjevana) uživata nemška narodnostna manjšina na Južnem Tirolskem in francoska v Dolini Aoste, o čemer smo že podrobneje govorili v prejšnjem zapisu (Tudi manjšinske svoboščine so nedeljive, Sodobnost št. 4, 1973). Za dejansko učinkovito razrešitev še odprtih vprašanj je torej nujno korenito, celovito, vsestransko ukrepanje, pri čemer pa velja posebej upoštevati, da je slovenska narodnostna skupnost v Italiji spričo preganjanja med obema vojnama in po pozni splošni ureditvi ob meji (tržaški sporazum 1954) bistveno zaostala v svojem splošnem razvoju (kulturnem, gospodarskem in sploh) v primerjavi z italijanskimi sodržavljanji. Od tod stališče (ki sem ga že večkrat ponovil), da je treba slovenski manjšini, ki je bila v komaj minulem razdobju tako hudo prizadeta, zdaj zagotoviti zares enakovredno izhodiščno osnovo.

V omenjenem splošnem kontekstu velja ocenjevati tudi nedavna zagotovila za narodnostno zaščito slovenske manjšine ob uvodoma komentiranih deželnih volitvah 17. in 18. junija letos. Tako je predsednik tretjega deželnega sveta Furlanije-Julijske krajine A. Comelli v svojem programskem govoru (30. julija 1973) glede slovenske narodnostne manjšine med drugim dejal, »da je treba natančno spoštovati načela 3. člena posebnega statuta. Dežela bo vzpodbudila vlado in parlament, da bi sprejeli potrebne ukrepe za popolno izvajanje pravic slovenske manjšine«. Naj primerjalno na rob tej izjavi iz leta 1973 zabeležimo izjavo takratnega predsednika deželnega odbora A. Berzantija (ob obisku delegacije IS SRS 22. septembra 1969), »da je treba pripadnikom manjšine zajamčiti poleg absolutne enakopravnosti tudi tiste oblike posebnega varstva, ki lahko zagotovijo posebne etnične, jezikovne in kulturne značilnosti«. Vsebinsko sorodno v obeh izjavah je

namreč to, (ne glede da je med njima razdobje štirih let), da se zavzemata za potrebne ukrepe, vendar jih natančneje ne opredelujeta in je spričo tega utemeljena kritika tako s strani SKGZ, ostalih slovenskih organizacij in deželnega svetovalca D. Štoke in drugih, da to ne pomeni obveznosti za obravnavo zakona o celoviti narodnostni zaščiti slovenske narodnostne manjšine. Ko je odgovarjal na te pomisleke, je predsednik deželnega odbora A. Comelli glede konkretnih predlogov izrazil mnenje, »da se bo dalo nekatere uresničiti v bližnji prihodnosti, drugi pa še zahtevajo poglobljen študij pod različnimi vidiki, tudi pod ustavnim. Nočemo v bistvu zavzeti stališč, ki bi prej škodovala kot koristila zadevam, katere so že bile deležne napredka.« V tej fragmentarni kronologiji naj še dodamo sodbo podpredsednika deželnega sveta A. Pittonija, ki je menil, da je sicer Comelli pravilno ovrednotil pomen vprašanja slovenske manjšine, ki pa ji je treba nuditi ne »vedno popolnejšo«, marveč »popolno« zaščito za ohranitev njenih temeljnih narodnostnih in kulturnih značilnosti. A. Pittoni je pripadnik italijanske socialistične stranke (PSI), ki je prevzela obveznost, da bo v okviru sedanje nove vsedržavne vlade levega centra zahtevala, da se sprejme zakon za celovitejšo narodnostno zaščito Slovencev v Furlaniji-Juljski krajini.

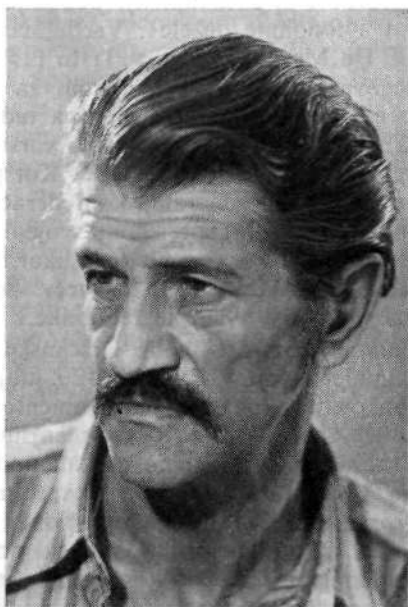
In odmevi na »vsedržavni« ravni? Generalni sekretar KPI E. Berlinguer je v svojem govoru med volilno kampanjo v Trstu (12. junija 1973) zlasti obsodil teorijo postopnosti, ki je po njegovi sodbi »doslej služila le vladnim strankam, da bi prikrile nedelavnost in pomanjkanje politične volje uresničiti ustavna določila in statut avtonomne dežele«. Vsedržavni tajnik Italijanske socialistične stranke F. De Martino, pa je v Trstu (15. junija 1973) posebej poudaril, da bo njegova stranka pri pogajanjih za sestavo nove vlade postavila kot eno ključnih zahtev, da se obravnava tudi socialistični predlog (poslanec L. Fortuna) za celovitejšo narodnostno varstvo Slovencev v deželi Furlaniji-Juljski krajini, kar pa se ni izpolnilo. Kot posebno značilnost naj dodam, da je celo Italijanska generalna konfederacija dela (najmočnejša italijanska sindikalna organizacija) sprejela na svojem vsedržavnem kongresu (10. julija 1973) obveznost, da se bo njen sindikat na vsedržavni ravni med drugim zavzel tudi za »enakopravnost delavcev vseh jezikovnih in etničnih skupin, ki žive na ozemlju italijanske republike.«

V zbornici pa je načelnik poslanske skupine Krščanske demokracije F. Piccoli med razpravo o zaupnici vladi M. Rumorja (20. julija 1973) med drugim poudaril nujnost »oblikovanja konkretnih instrumentov in ukrepov za zaščito kulturnih in jezikovnih značilnosti slovenske manjšine.« Ta prizadevanja je treba po njegovi sodbi izpopolniti tako na zakonodajnem kakor tudi na upravnem področju. Težko je za sedaj oceniti vsebinski domet te zamisli, vendar pa velja opozoriti, da je tako visok funkcionar demokrščanske stranke (že štirikrat izvoljen za poslanca v tridentinski pokrajini in so mu torej tudi dobro znani problemi nemške narodnostne manjšine na Južnem Tirolskem), izrecno omenil »instrumente« in ukrepe, ki bi jih bilo treba oblikovati kot zakone (zakonodajno področje) in kot druge upravne ukrepe. Predsednik vlade M. Rumor je nato odgovoril, »da si je zabeležil opozorila, ki jih je sprejel glede vprašanj slovenske narodnostne manjšine«. Seveda na osnovi tega še ni mogoče sklepati, ali sploh in v kolikšni meri so ti »ukrepi« domišljeni že v krogu sedanje nove levosredinske vlade. Pripisati pa velja, da je bil tokrat govor o slovenski manjšini vendarle vseeno nekoliko stvarnejši. Naj k temu še informativno dodam oceno stikov, ki jih je imela SKGZ pred

deželnimi volitvami s predstavniki strank tako imenovanega »ustavnega loka« in kjer je prišla po mnenju SKGZ do izraza »večja odprtost« za reševanje vprašanj slovenske manjšine v Italiji.

Sodeč po teh spremembah v miselnosti, bi bilo pač umestno pričakovati, da bo parlament v tej zakonodajni dobi, ki naj bi trajala do leta 1977, dejansko nekaj ukrenil za narodnostno zaščito slovenske narodnostne manjšine, ki je v minulih desetletjih toliko pretrpela, in da bi ji tako stvarno zagotovili možnosti, ustvariti take razmere, da nadomesti zamujeno in si tako ustvari trdnejšo podlago za skladnejši narodnostni razvoj v prihodnosti. Spričo tolikšnega odlašanja v prejšnjih letih bi bilo treba zdaj ukrepati po hitrem postopku in na način, ki po svoji notranji vsebini ne bi bil slabši od tistega, s katerim je Italija zagotovila prav nedavno popolnejšo narodnostno zaščito sodržavljanov nemške narodnosti na Južnem Tirolskem. Seveda pa to hkrati terjaja iskren, korenit obračun s konceptom »postopnosti«, s katerim so v polpreteklem obdobju ohranjali slovensko narodnostno skupnost v diskriminacijskem statusu »manjvredne«, drugovrstne manjšine.

»Če je volja, se najde tudi možnost.«

Vitomil
Zupan

Beli prah

Opišem, zapišem, pišem: vozim avtomobil ... po cesti ... proti Radovljici. Sedim za volanom, vozim. Roke držijo krmilno kolo, noga tišči plin, oči gledajo ... in še marsikaj se godi. Tako pišem, opisujem, zapišem: to bi bilo lahko pismo, lahko bi postalo članek, zapisek, reportaža, pripoved, leposlovje. POZOR: seveda so to temnejša znamenja, zarisana na bel papir ... A treba je preiti to vednost ... tako da iz zna-

kov nastane beseda ... in beseda izrazi misel, ki se sestavlja iz predstav in občutij in spet vanje razpada. Vmes pa nosi neko dogajanje o dogajanju. Vozim po cesti proti Radovljici.

Do časa, ki ga tu opisujem kot sedanost, se je veliko zgodilo. Do časa, ko vozim avtomobil po cesti proti Radovljici. V tem stavku so tri velike